

КОЛИ БУЛО ЗРУЙНОВАНО УСПЕНСЬКИЙ СОБОР У ГАЛИЧІ?

Статтю присвячено аналізу писемних джерел зі встановлення точної принаймні річної дати зруйнування найбільшого храму Галича та Галицької землі – Успенського собору. Шляхом порівняльного аналізу, різнопланових за походженням і жанром наративів, автор дійшов висновку про відсутність будь-яких згадок про його знищення не тільки під час першого великого походу монголів до Європи восени 1240 – взимку 1241 рр., а й під час дальших крупних військових подій у краї аж до кінця XVI ст. Тож популярну в історіографії думку про те, що храм знищили кочівники в середині XIII ст., слід остаточно відкинути.

Ключові слова: Успенський собор, Галич, монголи, Галицьке князівство, Галицько-Волинське князівство, єпископія, митрополія.

Довголітні дослідження Галицького і Галицько-Волинського князівств народили чимало стереотипів, одним з найпоширеніших з яких є твердження про жахливі монгольські майже суцільні руйнування, особливо під час походу Бату восени 1240 – взимку 1241 рр. Підстави для такого твердження базуються головню на розповіді про похід Бату на Галицько-Волинське князівство: «[...]и приде к Володѣроу и взѧ и копьемь и изби и не щадѧ тако же и гра Галичь иныи гра многы имже нѣ числа»¹. Логічним висновком, який випливає з цього твердження, виглядає припущення про зруйнування Успенського собору саме під час цього походу. 1303 р. «цю єпископію [Галицьку. – Л. В.], яка первісно знаходилася в юрисдикції митрополії Великої Русі, славний базилевс Андронік Старший підніс до митрополії [...] за святійшого патріарха кир

¹ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – М., 2001. – Т. 2. – Стб. 786.

Атанасія»². Галицька митрополія, крім території колишньої Галицької єпископії, об'єднувала і території Перемишльської, Володимирської, Луцької, Холмської, Турівської і Білгородської (Аспрокастрон)³. Кафедральним собором митрополії залишався Успенський, гіпотетично відбудований або ж відремонтований. Така ситуація зберігалася до 1391 р., коли помер останній митрополит Антоній. У 1404–1405 рр. Галицьку митрополію *де-факто* приєднав київський митрополит Кипріян, але жодного канонічного акту про ліквідацію митрополії не було ухвалено. Кафедра у Крилосі залишалася необсадженою, хоча джерела зберегли спроби утвердження на митрополичому престолі митрополита Йоакима (1450–1455), Макарія (1458–1459), якого поставив папа Каліст III, та Андрія Свистельницького (1475).

Нарешті, відновлена 1539 р. Галицька єпископія на чолі з Макарієм Тучапським перенесла свій центр до Львова⁴. І вже після Берестейської унії 1596 р. незгідний з її рішенням львівський єпископ Гедеон Балабан (1565–1607) на короткий час переніс свій престол до Крилоса, де в центральній частині було споруджено монастир з бастіонами (60x45 м), посередині якого з кам'яних блоків розібраного Успенського собору було збудовано нову Успенську церкву⁵. Зрозуміло, що розібрали собор не через будівництво укріпленого монастиря-резиденції, а через його стан. Очевидно, собор вже був зруйнований або руйнувався до того стану, який робив його відновлення неможливим. Спробуймо на підставі вцілілих джерел простежити, коли і хто розпочав та завершив руйнування Успенського собору.

Почнімо від монгольського походу 1240–1241 рр. Стосунки Галицько-Волинського князівства з Золотою Ордою та монгольськими

² Gelzer H. Beiträge zur russischen kirchengeschichte aus griechischen Quellen / H. Gelzer // Zeitschrift für kirchengeschichte. – Gotha, 1892. – S. 253, 255; Нагаєвський І. Нарис історії Галицької митрополії / І. Нагаєвський. – Філадельфія, 1958. – С. 17–18; Паславський І. Галицька митрополія / І. Паславський. – Львів, 2007. – С. 7–9.

³ Скочиляс І. Аспрокастрон-Білгород – кафедра Галицької митрополії у XIV ст. / І. Скочиляс // Ruthenica. – 2009. – Т. 8. – С. 120–137.

⁴ Його ж. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. / І. Скочиляс. – Львів, 2010. – С. 195–217.

⁵ Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали археологічних досліджень 1976–2006 рр. / Б. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 502–503.

улусами через брак джерел досліджено фрагментарно, і значною мірою вони залишаються дискусійними. Однак перевидання багатьох джерел та зростання інтересу до історії монгольських улусів, головню завдяки діяльності казанського наукового осередку, який групує дослідників цього напрямку, дозволяє розглянути деякі моменти ґрунтовніше.

Після того як 1206 р. Темуджина на *курултаї* племен було проголошено *кааном* (великим ханом) Чингіз-ханом новоствореної Монгольської імперії — *йєке монгол улус*, життя імперії було підпорядковане одному головному завданню. Монголи вірили, що їхній *Тенґрі* (Небо) — верховний Бог усіх народів, які хто більше, а хто менше вірили в нього через своїх богів, тому вони толерантно ставилися до всіх релігій. *Тенґрі* прагнув процвітання всіх народів, але для цього потрібно було об'єднати їх під егідою єдиного правильного закону — *Яси* Чингіз-хана. А тих, хто не хотів об'єднатися добровільно, належало об'єднати силою. І це нелегке завдання *Тенґрі* доручив Чингіз-ханові⁶ і його наступникам, поки «силою вічного Бога від сходу сонця і до заходу весь

⁶ Див.: Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Г. Вернадский. — Тверь, 1997. — С. 108—115; Хара-Даван Э. Чингис-Хан как полководец и его наследие / Э. Хара-Даван. — Элиста, 1991. — С. 278; Сочнев Ю. В. Христианство в Золотой Орде в XIII в. / Ю. Сочнев // Из истории Золотой Орды. — Казань, 1993. — С. 107—118; Галданова Г. Р. Эволюция представлений о тэнгри (по текстам монголоязычных обрядников) / Г. Галданова // Средневековая культура Центральной Азии: письменные источники / [отв. ред. И. П. Ванчикова]. — Улан-Удэ, 1995. — С. 94—107; Белозеров И. В. К вопросу о восприятии чужих религий монголами времен империи (XIII в.) / И. Белозеров // Проблемы истории и культуры кочевых цивилизаций Центральной Азии. — Улан-Удэ, 2000. — Т. 2. — С. 32—40; Абаев Н. В. «Ак чаян» и «тэнгрианство» как духовно-культурная основа кочевнической цивилизации тюрко-монгольских народов / Н. Абаев, В. Фельдман, Л. Хортек // Мир Центральной Азии. Культурология. Философия. Источниковедение. Материалы междунар. науч. конференции. — Улан-Удэ, 2002. — Т. 3. — С. 23—31; Аюрова Н. А. Религиозная ситуация в Великой Монгольской империи / Н. Аюрова // Чингиз-хан и судьбы народов Евразии. Материалы междунар. науч. конференции. — Улан-Удэ, 2003. — С. 409—413; Султанов Т. И. Чингис-хан и Чингизиды. Судьба и власть / Т. Султанов. — М., 2006. — С. 16; Дробышев Ю. И. Мандат Неба в руках монголов / Ю. Дробышев // Basileus: сборник статей, посвященный 60-летию В. В. Васильева / [отв. ред. И. В. Зайцев]. — М, 2007. — С. 137—156; Юрченко А. Г. Хан Узбек. Между империей и исламом. Структуры повседневности / А. Юрченко. — СПб., 2012. — С. 40—45, 64—100.

світ стане єдиним у мирі і радості [...]»⁷. Ті, хто приймав монгольську зверхність, тим самим підпорядковуючись *Ясі*, отримували відповідні ярлики. Монголи нещадно руйнували та розправлялися з жителями тих міст і фортець, які чинили опір, добиваючись капітуляції сусідніх під страхом розправи. До того ж обмежена чисельність війська не дозволяла їм штурмувати всі міста підряд⁸.

1238 р. завершилася боротьба за Галицьку спадщину та конкретно столичний Галич, яка тривала від загибелі Романа Мстиславовича під Завихостом 19 червня 1205 р. Його найстарший син Данило Романович зумів врешті відновити Галицько-Волинське князівство. Взимку 1239/1240 р. він став і київським князем, віч-на-віч опинившись з монголами, яких очолив внук Чингіз-хана – Бату, що від пізньої осені 1237 р. здобув і розорив послідовно Рязанську, Володимиро-Суздальську, Новгородську і Чернігівську землі, відкривши собі шлях на Київську, Волинську і Галицьку. Номади отримали підкріплення, залучивши до своєї військової системи половців та аланів з Дешт-і-Кипчаку, повністю компенсували втрати і, напевно, навіть збільшили загальну чисельність військ, яка сягала на той час близько 30 тис. воїнів. За жодних обставин князь Данило Романович не міг гідно протистояти суперникові, навіть якби зібрав під своєю орудою гарнізони фортець і дружини своїх васалів разом, особливо враховуючи, що багато з них ще недавно воювало проти нього.

У переддень спустошення земель Романовичів князь Данило восени 1240 р. виїхав в Угорщину до двору короля Бели IV, пропонуючи союз проти ординців, скріплений шлюбом свого сина Лева з донькою Бели

⁷ Herbst H. Guilermus de Ruysboek, der Bericht uber seine Reise in das Innere Asien / H. Herbst. — Leipzig, 1934. — S. 56.

⁸ Загалом чисельність монгольського війська в Західному поході 1240–1241 рр. не перевершувала 30–40 тисяч осіб, причому власне монголів у цьому війську було не більше п'яти тисяч, решту становили кочовики-тюрки, переважно половці з Дешт-і-Кипчаку. Половці хана Котяна напередодні цього походу з правобережного Подніпров'я перекочували в Угорщину. Микола Веселовський вважав, що все військо Бату, яке виступило в Західний похід 1237 р., нараховувало 30 тис., включаючи чотири тисячі власне монголів. 25 тис. налічували татари з родинами, які становили основну частину цього війська (Веселовский Н. И. Золотая Орда / Н. Веселовский // Энциклопедия Ф. А. Брокгауза и А. Евфрона. — СПб., 1894. — Т. 24. — С. 633–634). Із загальною оцінкою цього дослідника можна погодитися, за винятком власне татар.

«[...] преже того ꙗхаль бѣ Данило кнѣзь ко королеви Оугры, хотѣ имѣти с нѣ любовь сватьства»⁹, залишивши для оборони Києва галицько-волинський гарнізон «и встави в немь Дмитра и вдасть Кыевъ в роуцѣ Дмитрови вбѣдержати противоу иноплемьныхъ ѡзыкъ безбожьныхъ Татаровъ»¹⁰. Однак переговори з королем виявилися безрезультатними: «И не бы любви межи има и воротисѣ ѡ корола [...]»¹¹. Не сприяла відсутність князя і обороноздатності його земель.

Оборона Києва впродовж 5 вересня — 6 грудня 1240 р. завершилася його взяттям та пограбуванням. Останнім рубежем оборони міста стала Десятинна церква. Вірні своїм традиціям жорстокої розправи над містами, які чинили опір, монголи не шкодували населення, яке переховувалося за її стінами. Це чітко зафіксували археологи¹².

Здобувши Київ, через волинські землі номади вирушили далі на захід. Зрозуміло, що шлях було обрано не випадково, бо через Галицьку землю можна було швидше дістатися Угорщини, а далі Риму, що й було метою монгольського походу¹³. На Волині військо Бату розділилося, основна його частина на чолі з ханом повернула в Галицьку землю, подробиць чого літопис не зберіг: «[...] тако же и гра Галичь и иньи гра многы имже не числа»¹⁴. І тут відразу ж виникає одна загадка. Якщо Звенигород на Білці, який потрапив під удар основного війська Бату, був вщент зруйнований, що засвідчено ґрунтовними археологічними дослідженнями¹⁵, то слідів монгольського штурму і руйнування 1241 р.

⁹ Ипатьевская летопись. — Стб. 787.

¹⁰ Там же. — Стб. 782.

¹¹ Там же. — Стб. 787.

¹² Каргер М. К. Киев и монгольское завоевание Киева / М. Каргер // Советская археология — 1949. — Т. 9. — С. 55—102; Толочко П. П. Древний Киев / П. Толочко. — К., 1876. — С. 196—203. Переповідаючи чутки, які бродили Західною Європою 1242 р., англійський хроніст Матвій Паризький зазначив, що монголи зруйнували «більшу частину Русції», взяли місто Київ «і фортецю, яка в ньому була, багатьох убили. Розповіли нам втікачі з тої землі, головно в Саксонії, що землю цю з фортецями вони атакували за допомогою 32 облогових машин» (Матузова В. И. Английские средневековые источники / В. Матузова. — М., 1979. — С. 158).

¹³ Письмо бр. Юлиана о монгольской войне / [пер. с лат. и прим. С. А. Аннинского] // Исторический архив. — М. ; Л., 1940. — Т. 3. — С. 88—89.

¹⁴ Ипатьевская летопись. — Стб. 786.

¹⁵ Гупало В. Звенигород і Звенигородська земля у XI—XIII ст. (соціоісторична реконструкція) / В. Гупало. — Львів, 2014. — 532 с. (бібліографія проблеми: С. 457—484).

в Галичі не знайдено¹⁶. Гіпотеза Вітольда Ауліха щодо кількох спалених жител на дитинці¹⁷ не має надійного датування. Якщо окремі монгольські підрозділи і підходили до галицьких околиць, приміром нинішньої Городенки¹⁸, то це були тільки розвідувальні рейди. Даріуш Домбровський і Адріян Юсупович у коментарях до польського академічного видання Галицько-Волинського літопису, який упорядники назвали радше хронікою Романовичів, залишили це питання відкритим¹⁹,

¹⁶ Пастернак Я. Старий Галич: археологічно-історичні дослідження 1850–1943 рр. / Я. Пастернак. — Краків, 1944. — С. 138–152, 167–181; Воробьева Е. Анализ и реставрация Успенского собора XII века в Галиче / Е. Воробьева, А. Тиц // Советская археология. — 1988. — № 1. — С. 213–230; Її же. Аналіз і реставрація Успенського собору XII ст. / О. Воробйова, О. Тиц // Галич. Збірник наукових праць / За ред. М. Волощука. — Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2017. — Вип. 2. — С. 220–246; Лукомський Ю. Успенський собор княжого Галича: історія вивчення та нові дослідження / Ю. Лукомський, В. Петрик // Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація». — Львів, 1997. — С. 83–91; Томенчук Б. Три періоди розвитку історичної топографії Галича / Б. Томенчук // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 1997. — № 1. — С. 107–122; Його ж. Давній Галич в історії Церкви (XII — початок XVII ст.) / Б. Томенчук // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Історія. — 2000. — Вип. 3. — С. 3–12; Його ж. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006 / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ, 2008. — С. 494–610 (бібліографія проблеми: С. 624–639); Його ж. Археологія некрополів Галича і Галицької землі. Одержавлення. Християнізація / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ, 2006. — С. 38; Його ж. Галич і мала Галицька земля XII–XIII ст. Історична топографія городищ / Б. Томенчук. — Івано-Франківськ, 2016. — С. 85–154; Успенський собор Галича. Минуле, сучасне, майбутнє. Збірник матеріалів конференції / [відпов. за випуск В. Дідух]. — Галич, 2006. — С. 38–41; Бевз М. Успенський собор давнього Галича: історія вивчення, проблеми збереження та консервації / М. Бевз, В. Бевз, Ю. Лукомський, В. Петрик // Пам'ятки України: історія та культура. — К., 2001. — Ч. 1. — С. 20–35.

¹⁷ Ауліх В. Галич / В. Ауліх // Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття (древнерусский период). — К., 1990. — С. 97–102; Його ж. Княжий Галич / В. Ауліх // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. — Львів, 2001. — С. 139–153.

¹⁸ Петегірич В. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галич / В. Петегірич // Археологія. — К., 1983. — Вип. 42. — С. 47–51.

¹⁹ Monumenta Poloniae Historica. Nova series. — Kraków ; Warszawa, 2017. — Т. 16 : Kronica Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów) / [wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Witkuł]. — S. 233–234.

хоча спроби його розв'язання відомі й раніше. Так, Ігор Іваськів, зіставляючи руські й іноземні джерела з археологічними матеріалами, дійшов висновку, що навіть якщо монголи і здобули Галич, то місто не було зруйновано як Суздаль, Київ чи Володимир²⁰. А подібне траплялося тільки в разі здачі міста.

Тому залишилися тільки дві можливості розвитку подій: княжий посадник Галича здав місто до підходу монголів, уникнувши штурму і розорення, або ж номади просто обминули Галич як, до прикладу, Крем'янець, Данилів та Холм, спішачи раптовим ударом розгромити угорського короля. Певний натяк на перший, правдоподібніший, варіант залишив редактор Галицько-Волинського літопису, подаючи епізод повернення Данила Романовича. Князь із сином і свитою спішив назад коротшим шляхом через Верецький перевал, а не звичною дорогою на Лубківський до Сянока й Перемишля. Діставшись Синевидська (нині — Верхнє Синевидне Сколівського району Львівської області) в кінці лютого — на початку березня 1241 р.²¹ і зупинившись у монастирі Богородиці, князі зустріли потоки втікачів, які рятувалися від монголів. Данило Романович не ризикнув іти далі з малими силами, а повернувся до Угорщини, де залишив Лева Даїловича («[...] и вставивъ сна своего Оугрѣхъ и выдасть и воу роуцѣ Галичаномъ вѣдаа невѣръствие ихъ про то его не поа с собою»²²). «[...] вѣдаа невѣръствие ихъ [...]» і побоюючись, що бояри можуть видати монголам сина в разі його загибелі, це може бути відбиттям реакції князя на здачу Галича.

Другим свідченням капітуляції частини бояр може слугувати й сам перехід основних монгольських сил через небезпечні серпантини Верецького перевалу. Територія між Тухольськими воротами і Нижніми воротами (Верецьким) була незаселеною смугою гірської лісової території, прохід через яку був можливий тільки за наявності надійних провідників.

Після успішного спустошення низки європейських країн впродовж 1241—1242 рр. взимку 1242—1243 рр. Бату був змушений розвернути

²⁰ Іваськів І. Был ли взят Галич монголами в 1241 г.? / И. Иваськив // Colloquia Russica / [pod red. V. Nagirnogo]. — Kraków, 2013. — Series I. — V. 3: Rus' during the epoch of Mongol invasions (1223—1480). Publication after 3rd International Conference, Warsaw, 15—17th November 2012. — S. 70—76.

²¹ Тобто до 12 березня 1241 р., коли монголи перейшли цим шляхом.

²² Ипатьевская летопись. — Стб. 787.

свої загони назад. Повертаючись з Угорщини, монгольські ар'єргарди тільки зачепили Галицьке Пониззя. Напевно, що це було відповіддю на каральні походи галицького війська проти болохівських князів, які визнали ординську зверхність²³. Значніші сили було вислано на Волинь, яка вже повністю перебувала під контролем Романовичів. Монголів очолювали «два богатирѣ [...] Манъмана и Балаа», чиїм завданням було «возискати» Данила Романовича²⁴. Монголи знали, що Данила в Галичі немає, а новою столицею його держави є Холм. Їхнє військо дійшло до Володави, тобто майже до самого Холма. Тому можна сміливо стверджувати, що під час походу Бату 1240—1241 рр. Галич і відповідно Успенський собор не постраждали.

Монгольська проблема, що активізувала перемовини Романовичів із папством та наприкінці 1253 р. з благословення Інокентія IV увінчалася у Дорогичині коронуванням князя Данила «королем Русі», спровокувала черговий напад номадів на його володіння 1258 р.: «[...] приде Боуранда со силою великою»²⁵, який втім не зачепив Галицької землі. Ординці пройшли через Болохівську землю та Волинь на Литву і в околиці Холма²⁶. Під тиском обставин «Данилови же оубоѣвшоусѣ побѣже в Лѣхы, а из Лѣховѣ побѣже во Оугры»²⁷, а Галич із його сакральними пам'ятками знову не постраждав.

Жодне з відомих джерел не дозволяє припускати можливе здобуття і розорення Галича й під час походів до країн Європи в 1279—1288 рр. хана Тула-Буги, у чиєму складі військ перебували загони Лева Даниловича. Внутрішні суперечності в роді Чингізидів на початку XIV ст. дозволили його синові Юрієві I, звільнившись від ординської опіки, прийняти (чи повернути) королівський титул і 1302/03 р. добитися появи окремої Галицької митрополії (центр — Успенський собор у Крилосі), яка об'єднала єпархії територій, що не платили ординської данини-виходу²⁸. Його сини Андрій та Лев Юрійовичі померли до 21 травня 1323 р.,

²³ Головка О. Б. Держава Романовичів та Золота Орда / О. Головка // Український історичний журнал. — 2004. — № 6. — С. 6.

²⁴ Ипатьевская летопись. — Стб. 784.

²⁵ Там же. — Стб. 846.

²⁶ Там же. — Стб. 846.

²⁷ Там же. — Стб. 850.

²⁸ Войтович Л. Юрій Львович і його політика / Л. Войтович // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького / [відпов. ред. Я. Д. Ісаєвич]. — Львів, 2001. — С. 70—78.

вочевидь обоє під час боротьби з Ордою²⁹. Натомість за панування найсильнішого із золотоординських ханів Узбека (1313–1342) галицький і волинський князь Болеслав-Юрій Тройденович радше вважався його та Любарта-Дмитра Гедиміновича союзником у боротьбі проти польсько-угорських військ³⁰. Ця обставина ніяк не могла зашкодити

²⁹ Paszkiewicz H. *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego* / H. Paszkiewicz. — Warszawa, 1925. — S. 7–11; Мацяк В. Галицько-Волинська держава 1290–1340 pp. у нових дослідах / В. Мацяк. — Авсбург, 1948. — С. 18; Długopolski E. *Władysław Łokietek na tle swoich czasów* / E. Długopolski. — Wrocław, 1951. — S. 22; Шабульдо Ф. М. *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского* / Ф. Шабульдо. — К., 1987. — С. 22; Wyrozumski J. *Polska, Węgry i sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej za Kazimierza Wielkiego* / J. Wyrozumski // *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów* / [red. K. Zielińska-Melkowska]. — Toruń, 1997. — S. 11–13.

³⁰ На те, що брати отримали ханські ярлики з правом володіти своїми князівствами, вказував швейцарський хроніст Йоганн Вінтертурський: «[...] тому що імператор Татарський незадовго до цього часу двох поганських королів цілком достойних поставив на чолі русинів» («[...] quod imperator Thartarorum duos paganos breviter ante ista tempora reges satis ydoneos Ruthenis prefecerat» (Iohannis Vitodurani. *Chronica* / hrsg. F. Baethgen // *Monumentc Germaniae historia. Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series*. — Berlin, 1924. — Т. 3. — Р. 184). За сприяння Узбека посів галицький престол і Болеслав-Юрій Тройденович (Režábek J. *Jiří II, poslední kníže veškeré Malé Rusi* / J. Režábek. — Praha, 1883. — S. 31–35; Болеслав-Юрій II, князь всей Малой Руси: Сборник материалов и исследований / [собр. О. Гонсиоровским, А. А. Куником, А. С. Лаппо-Данилевским, И. А. Линниченко, С. Д. Пташицким и И. Режабком]. — СПб., 1907. — С. 56; Грушевський М. *Історія України-Руси* / М. Грушевський. — Львів, 1905. — Т. 3. — С. 120–139, 522–535; Zakrzewski S. *Wpływ sprawy ruskiej na państwo Polskie w XIV w.* / S. Zakrzewski. — Zamość, 1922. — Op. cit. S. 34–35; Paszkiewicz H. — S. 5–35; Кордуба М. Болеслав-Юрій II. Останній самостійний володар Галицько-Волинської держави з нагоди 600-річчя його смерті / М. Кордуба // *Минуле і сучасне*. — Краків, 1940. — Ч. 7. — С. 3–32; Włodarski B. *Polska i Rus 1194–1340* / B. Włodarski. — Warszawa, 1966. — S. 242–294; Dąbrowski D. *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich* / D. Dąbrowski. — Poznań; Wrocław, 2002. — S. 153–155, 174–180, 232–240; Тенговський Я. Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденовича на галицько-волинський престіл (Невідомі руські документи з XIV ст.) / Я. Тенговський // *Записки НТШ*. — Львів, 2010. — Т. 260. — Кн. 1. — С. 45–56; Войтович Л. *Князь Юрій-Болеслав Тройденович: ескіз портрета* / Л. Войтович // *Княжа доба: історія і культура*. — Львів, 2011. — Вип. 5. — С. 209; Паршин І. *Вектори політики князя Юрія-Болеслава Тройденовича до року 1333: між набутим та «успадкованим»* / І. Паршин // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. — 2015. — № 5. — С. 4–10).

функціонуванню головного храму Галича, бо жодних фактів здобуття міста чи руйнування Успенського собору невідомо. Хоча правителі королівства Русі тримали свою столицю у Львові та Володимирі, майже до кінця XIV ст. сам собор залишався кафедральним храмом Галицької митрополії.

В період боротьби за спадщину Романовичів за Яном Длугошем 7 липня 1353 р. волинський князь Любарт здобув Галич, забрав у полон багато купців і жителів та спалив місто³¹. Навіть якщо не враховувати явну тенденційність польського хроніста щодо його особи і конкретно цього епізоду, на що звернув увагу ще Денис Зубрицький³², важко припустити, що православний князь, який боровся за відновлення королівства Русі, міг би спалити кафедральний собор. У такому разі цей факт зафіксували б усі хроністи і Я. Длугош у першу чергу.

Облога Галицького замку 1387 р. теж була радше демонстрацією сили з боку короля Владислава-Ягайла і королеви Ядвіги, які спішили швидше домовитися з місцевими елітами й завершити анексію цих земель, ніж здобувати і руйнувати місто³³.

У XV–XVI ст. галицькі землі не раз ставали об'єктами вторгнення ординських військ, особливо після появи окремого Кримського ханства. Зокрема союзник великого князя литовського Свидригайла Ольгердовича хан Великої Орди (1434–1437) Сеїд-Ахмед, втративши престол, відкочував на Поділля, звідки впродовж 1442–1452 рр. здійснив ряд грабінницьких походів, зокрема 1442 р. до околиць Львова³⁴. Його війська не облягали і не брали міст та замків.

Хоча джерела не дозволяють детально проаналізувати всі походи ординців в українські землі протягом другої половини XV–XVI ст., можна все ж стверджувати, що менші суто татарські війська, які не мали польової

³¹ Dlugosii J. Historia Poloniae. — Kraków, 1873. — Т. 3–4. — Р. 247.

³² Зубрицький Д. Н. Аноним Гнезненский и Иоанн Длугош. Латинские выписки из их сочинений, относящиеся к истории Галичско-Владимирской Руси, за период от 1337 по 1387 г. с русским переводом и критическими исследованиями и замечаниями / Д. Зубрицький. — Львов, 1855. — С. 58.

³³ Нова розвідка Н. Лешкович про боротьбу між Польщею та Угорщиною наприкінці XIV — на початку XV ст. готується до друку в 11-й випуск часопису «*Княжа доба: історія і культура*».

³⁴ Spuler B. Die Goldene Horde. Die Mongolen in Russland 1223–1502 / B. Spuler. — Leipzig, 1943. — S. 166–167; Сафаргалиев М. Г. Распад Золотой Орды / М. Сафаргалиев. — Саранск, 1960. — С. 259, 262.

артилерії, міст та укріплень, особливо таких потужних, як на Крилосі, не брали. Так, 1474 р. Хайдар-Гірей здійснив похід аж до Прикарпаття, але Галич у цих подіях не згадується. Після невдалого походу 1497 р. проти Молдови короля Яна Ольбрахта 22 квітня 1498 р. в Галичину вторгнулося молдовське військо, підсилене турками та артилерією. Воно рухалося через Хотин, Бережани і Поморяни на Львів, розпочавши штурм міста 13 травня. При відході було спалено Теребовлю, Бучач і Підгайці, але про Галич невідомо нічого³⁵. 1500 р. татари несподівано взяли Ярослав, а турки — Рогатин³⁶. Великими були напади 1509 р., коли ординці з-під Кам'янця-Подільського дійшли до Львова. 1514, 1516 та 1519 рр. ординців вдалося стримати у важкій битві під Сокалем, відомості про яку збереглися у багатьох джерелах. 1524 р. вісім тисяч турків облягали Рогатин, а потім підійшли до Львова³⁷. 1527 р. татари дійшли до Белза та Любліна³⁸. 1534 р. ординці спалили передмістя Заславля. 1558 р. на Волині і Поділлі було набрано величезний 40-тисячний ясир³⁹. 1575 р. татарський ясир становив майже 35 тис. бранців⁴⁰. Сюди ж можна віднести війну проти молдовського господаря Петра IV Рареша та битву під Обертином 28 серпня 1531 р.⁴¹. У кожному з перелічених військових епізодів нашої історії про здобуття Галича і його пограбування немає жодних відомостей.

У липні 1594 р. польний гетьман Станіслав Жолкевський, який стояв з невеликим військом у Заліщиках, не зміг завадити проходу татар через Галичину в Угорщину. При цьому ординці спалили Снятин, Жуків, Тлумач, Тисменицю, Галич, Калуш та пошарпали околиці Самбора, де коронний гетьман Ян Замоїський врешті зміг перегородити їм дорогу, однак не зміг завадити пройти в угорські землі⁴². Під час ординського нападу вистояв тільки Старостинський замок, якого татари й не збиралися штурмувати. Однак і він зазнав значних ушкоджень, що згодом призвело

³⁵ Козицький А. *Leopolis militans*. Нариси військової історії Львова XIII—XVIII ст. / А. Козицький. — Львів, 2014. — С. 56—59.

³⁶ Львівський літопис і Острозький літописець / [упор. і досл. О. А. Бевзо]. — К., 1970. — С. 163.

³⁷ Козицький А. Назв. праця. — С. 64—65.

³⁸ *Kronika Marcina Bielskiego*. — Sanok, 1856. — Т. 3. — S. 855, 1040.

³⁹ Грушевський М. *Історія України-Руси*. — Львів ; К., 1909. — Т. 7. — С. 122.

⁴⁰ Там само. — С. 151.

⁴¹ Козицький А. Назв. праця. — С. 52—63.

⁴² *Listy Stanisława Żolkiewskiego (1584—1620)* / [contributor J. T. Lubomirski]. — Kraków, 1868. — S. 48—54.

до його капітального ремонту та перебудови⁴³. Тоді ж горів і Успенський собор в Крилосі, що засвідчив у своєму листі від 25 лютого 1595 р. Михаїл Рогоза, митрополит київський (1589—1599)⁴⁴.

Отже, короткий аналіз писемних джерел дозволяє погодитися з висновками археологів, що Успенський собор було розібрано наприкінці XVI ст. (бл. 1597—1599) під час перебудов на Крилосі, які здійснив єпископ Гедеон Балабан, адже храм був пошкоджений часом і руйнуваннями⁴⁵, найбільше з яких джерела дозволяють датувати липнем 1594 р., коли ординцям під час походу в Угорщину вдалося здобути і спалити Галич. Зрозуміло, що різні дрібніші пошкодження собору, напевне, отримував, починаючи від війн початку XIII ст.

Leontii Voitovych (Lviv, Ukraine)

When was Assumption Cathedral destroyed in Halych?

The article is devoted to the analysis of written sources to establish at least the exact year of the destruction of the largest temple of Halych and the Halych land - the Assumption Cathedral. Through comparative analysis, diverse in origin and genre of narratives, the author concluded that there was no mention of its destruction not only during the first great Mongol campaign in Europe in the autumn of 1240 - the winter of 1241 but during the subsequent major military events in the region by the end of the XVI century. Therefore, the popular in historiography idea that the temple was destroyed by the nomads in the middle of the XIII century should be finally discarded.

Key words: *the Assumption Cathedral, Halych, Mongols, Principality of Halych, Principality of Halych and Volyn, bishopric, metropolitanate.*

⁴³ Федунків З. Галицький замок // З. Федунків // Пам'ятки України. — 2013. — № 6. — С. 44—53. 1509 р. львівський каштелян Станіслав з Ходча в цьому замку, тоді ще з земляно-дерев'яними укріпленнями, витримав облогу молдовського господаря Богдана III Сліпого (Pociecha W. Chodecki Stanisław, h. Powata († 1529) / W. Pociecha // Polski Słownik Biograficzny. — Kraków, 1937. — Т. 3/1. — Zesz. 11. — S. 352—354). Брат Станіслава руський воєвода Отто Ходецький († 1534) 1520 р. перебудував замок, укріпивши його кам'яно-цегляними укріпленнями.

⁴⁴ «[...] галицький кафедральний собор у Крилосі, який спалили татари [...]», див.: Архив Юго-Западной России. — К., 1904. — Ч. 1. — Т. 10: Акты, относящиеся к истории галицко-русской православной церкви (1423—1714 гг.). — Док. 54).

⁴⁵ Томенчук Б. Археологія пізньосередньовічного Галича як «церковного міста» і релігійного центру Галичини (середина XIII ст. — 1785 р.) / Б. Томенчук, О. Мельничук // Галич. Збірник наукових праць / За ред. М. Волощука. — Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2017. — Вип. 2. — С. 51—78.